

TEMPLUL ZEIȚEI NEMESIS DE LA ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA

Așezat în imediata apropiere a porții de est a amfiteatrului, templul dedicat zeiței Nemesis a fost scos la lumină între anii 1891 și 1893, cu prilejul lucrărilor de cercetare din zona amfiteatrului întreprinse de către P. Király și G. Szinte¹. Templul nu a fost publicat; el este amintit doar de G. Szinte, care relatează: „Am săpat și o clădire anexă a amfiteatrului, în care inscripțiile și basoreliefurile găsite spun că este vorba de sanctuarul lui Nemesis. Coridorul nordic al sanctuarului este podit foarte frumos cu mozaic de cărămidă. Aici am găsit o mână uriașă de bronz, lucrată foarte fin, ce probabil a fost luată de la o statuie vestită în era antică”. Alături de succinta relatare, G. Szinte ne lasă un profil și un plan al templului² (pl. II, 1).

Planul lăsat de G. Szinte diferă foarte mult de ceea ce vede C. Daicoviciu în 1937, când începe cercetarea amfiteatrului³. Deci între 1893 și 1924 (menționăm că fotografiile datînd din 1937 arată o situație preexistentă, adică ruine săpate peste care năvălise deja vegetația⁴) au mai avut loc săpături la templul lui Nemesis. În 1937—1938 ruinele sînt curățite de vegetație⁵ și tot acum credem că se desenează primul plan al amfiteatrului împreună cu ruinele „așa numitului templu a lui Nemesis”⁶.

În anul 1964, în cadrul proiectului de restaurare a amfiteatrului este inclus și templul zeiței Nemesis. Între 1964 și 1972 se întreprind lucrări de restaurare asupra unui monument necercetat amănunțit, nepublicat decît extrem de sumar, demolîndu-se zidurile existente prost conservate și ridicîndu-se, bănuim și sperăm că pe direcția celor vechi, altele noi; credem că se astupă unele intrări⁷. Aspectul actual al ruinei nu spune nimic despre existența anterioară a monumentului.

Pentru a clarifica cît de cît planul construcției, în toamna anului 1977 am făcut cîteva sondaje de verificare pentru a constata relația dintre zidurile templului precum și relația dintre templu și amfiteatru.

În urma acestor sondaje precum și în urma analizei planurilor existente, a comparării fotografiilor vechi păstrate în arhiva șantierului, putem schița fără a avea deocamdată certitudinea, fazele și planurile de construcție ale clădirii (pl. I).

Astfel din prima fază se păstrează urmele unei construcții anterioare amfiteatrului din care pot fi sesizate cîteva încăperi (pl. II, 2). De zidul A (pl. I), zid exterior al clădirii din prima fază, lat de 1 m, se leagă alte ziduri interioare mai subțiri (0,55 m) sau mai

¹ J. Jung, în *AEM*, XVII, p. 108; G. Téglás, în *HT*, p. 69—70; G. Szinte în *HTRTE*, VIII, 1893—1896, p. 37, cu plan; pentru materialul, descoperit vezi D. Alicu, C. Pop, V. Wollmann, *The Figured Monuments from Sarmizegetusa*, Oxford, 1978, nr. 89—105.

² G. Szinte, *op. cit.*, p. 37.

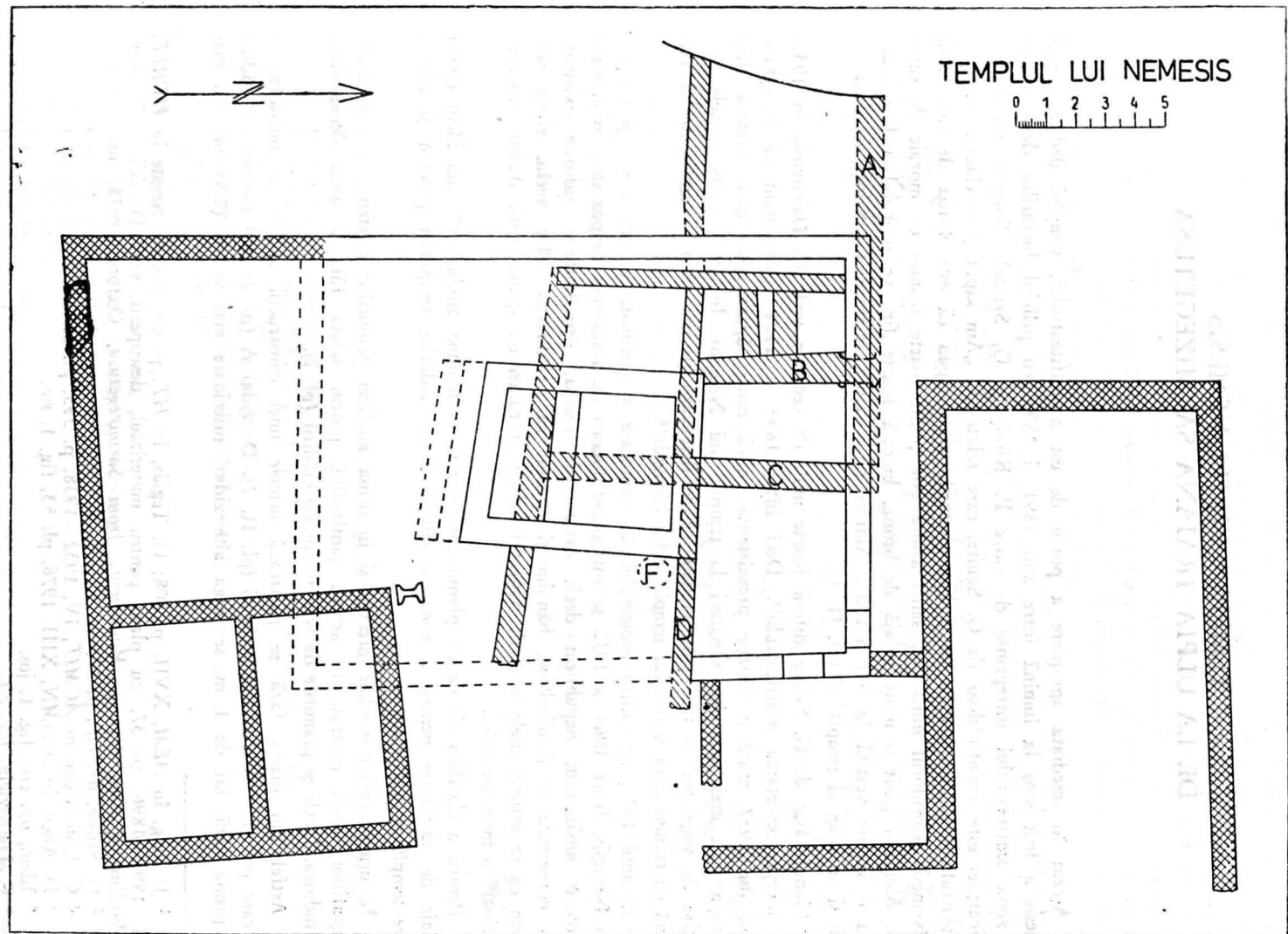
³ C. Daicoviciu, în *ACMIT*, IV, 1932—1938, p. 393, pl. III.

⁴ D. Alicu, în *ActaMN*, XIII, 1976, pl. 53, fig. 1, sus.

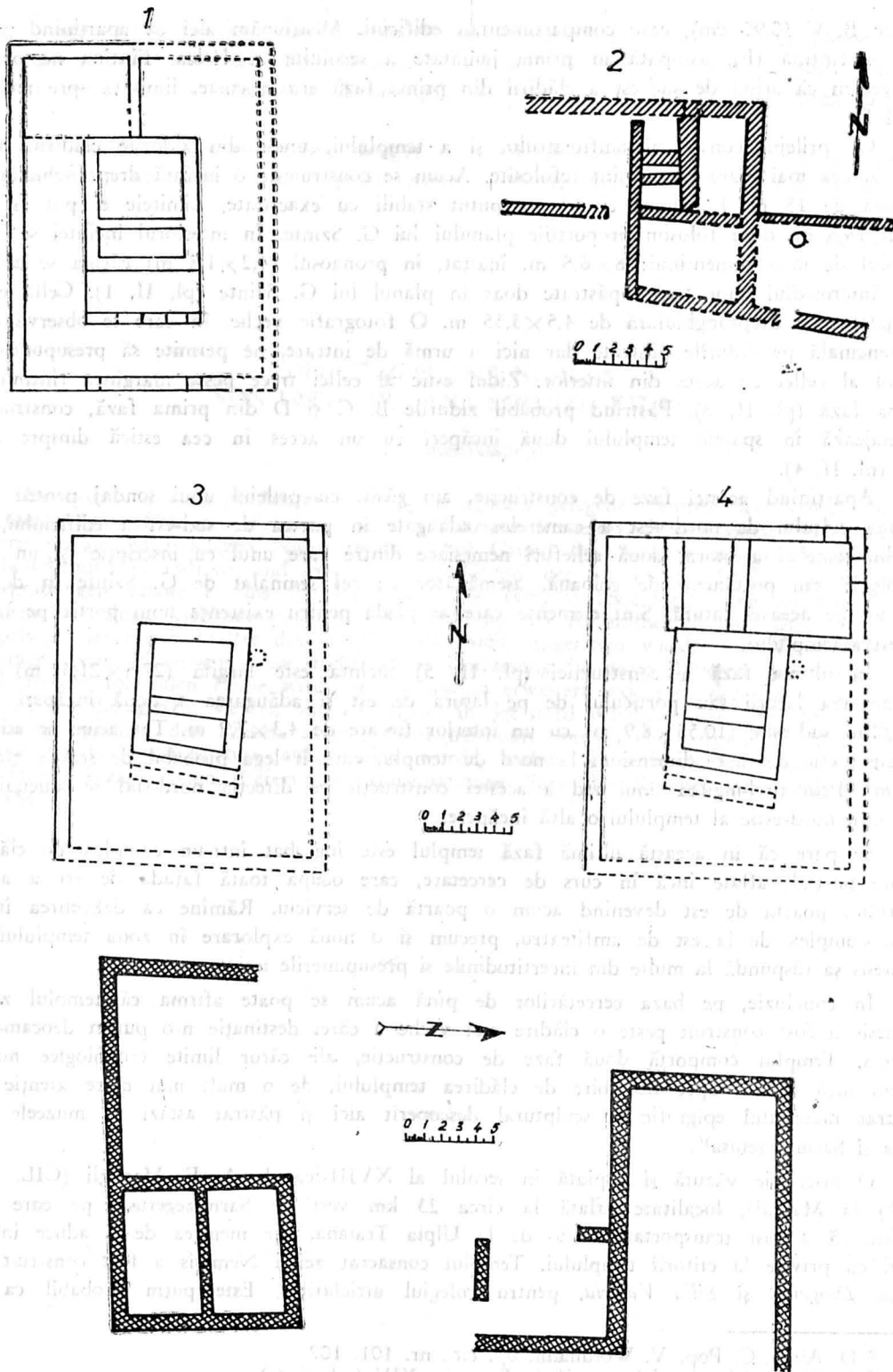
⁵ Idem, *op. cit.*, fig. 1, jos.

⁶ C. Daicoviciu, *loc. cit.*

⁷ D. Alicu, *op. cit.*, p. 147—148.

Pl. I — Templul lui Nemesis.
<https://biblioteca-digitala.ro>

Pl. II — Planuri ale templului.

groase B, C (0,90 cm), care compartimentau edificiul. Menționăm aici ca aparținând primei faze o fântână (F), astupată în prima jumătate a secolului al II-lea. Fântâna ne permite să credem că aripa de sud-est a clădirii din prima fază era o curte, limitată spre nord de zidul D.

Cu prilejul construirii amfiteatrului și a templului, unele din zidurile clădirii, demolată în cea mai mare parte, sînt refolosite. Acum se construiește o incintă dreptunghiulară cu lățimea de 15 m. Lungimea ei nu s-a putut stabili cu exactitate. Limitele ei pot fi între 17 și 18,5 m, dacă folosim proporțiile planului lui G. Szinte. În interiorul incintei se ridică templul de mici dimensiuni: $8 \times 6,5$ m, înălțat, în pronaosul ($4,2 \times 1,8$ m) căruia se ajungea prin intermediul unor trepte păstrate doar în planul lui G. Szinte (pl. II, 1). Cella era o încăpere ușor dreptunghiulară de $4,5 \times 3,55$ m. O fotografie veche, în care se observă urme de tencuială pe zidurile păstrate dar nici o urmă de intrare, ne permite să presupunem un subsol al celei cu acces din interior. Zidul estic al celei trece peste marginea fântînii din prima fază (pl. II, 3). Păstrînd probabil zidurile B, C și D din prima fază, constructorii amenajează în spatele templului două încăperi cu un acces în cea estică dinspre exterior (pl. II, 4).

Aparținînd acestei faze de construcție, am găsit, cu prilejul unui sondaj pentru verificarea colțului de nord-vest a camerelor adăugate în partea de sud-est a edificiului, sub nivelul temeliei acestora, două reliefuri nemesiace dintre care unul cu inscripție⁸ și un altar anepigraf sau postament de coloană, asemănător cu cel semnalat de G. Szinte în desenul său tot pe această latură. Sînt elemente care ar pleda pentru existența unui portic pe latura de est a templului.

În ultima fază a construcției (pl. II, 5) incinta este lărgită ($27,5 \times 21,3$ m) prin desființarea laturii sau porticului de pe latura de est și adăugarea a două încăperi mari în colțul sud-estic ($10,55 \times 8,9$ m) cu un interior fiecare de $4,3 \times 7,2$ m. Tot acum se adaugă o construcție de mari dimensiuni la nord de templu, care îl lega probabil de *schola gladiatorum*⁹. Prin prelungirea unui zid a acestei construcții pe direcția nord-sud se amenajează în colțul nord-estic al templului o altă încăpere.

Se pare că în această ultimă fază templul este înglobat într-un complex de clădiri, săpate parțial, aflate încă în curs de cercetare, care ocupă toată fațada de est a amfiteatrului, poarta de est devenind acum o poartă de serviciu. Rămîne ca dezvelirea întregului complex de la est de amfiteatru, precum și o nouă explorare în zona templului lui Nemesis să răspundă la multe din incertitudinile și presupunerile noastre.

În concluzie, pe baza cercetărilor de pînă acum se poate afirma că templul zeiței Nemesis a fost construit peste o clădire mai veche a cărei destinație n-o putem deocamdată preciza. Templul comportă două faze de construcție, ale căror limite cronologice nu le putem încă stabili. Spre deosebire de clădirea templului, de o mult mai mare atenție s-a bucurat materialul epigrafic și sculptural descoperit aici și păstrat astăzi în muzeele din Deva și Sarmizegetusa¹⁰.

O inscripție văzută și copiată în secolul al XVIII-lea de A. F. Marsigli (CIL, III, 1547) la Marga¹¹, localitate aflată la circa 23 km vest de Sarmizegetusa, pe oare noi credem că a fost transportată acolo de la Ulpia Traiana, are menirea de a aduce informații cu privire la ctitorii templului. Templul consacrat zeiței Nemesis a fost construit de *Aelius Diogenes* și *Silia Valeria*, pentru colegiul utriclarilor. Este puțin probabil ca la

⁸ D. Alicu, C. Pop, V. Wollmann, *op. cit.*, nr. 101, 102.

⁹ H. Daicovicu și colaboratorii, în *Sargetia*, XIV (sub tipar).

¹⁰ D. Alicu, C. Pop, V. Wollmann, *op. cit.*

¹¹ *IDR*, III/1 p. 237—239.

Marga, unde urmele romane sînt sporadice¹², sã fi existat un templu al lui Nemesis sau un colegiu al utriclarilor, mai ales cã metropola Daciei se afla la o atît de micã distanțã. Apoi nu avem nici o informație cã inscripția ar fi fost descoperitã la Marga ci doar cititã acolo.

Prin urmare putem presupune, desigur cu rezervele cuvenite, cã avem de a face cu însãși inscripția de fundație a templului nemesiac de la Sarmizegetusa, ajunsã întîmplãtor la Marga.

DORIN ALICU

DER TEMPEL DER NEMESIS VON ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA

(Zusammenfassung)

Der östlich des Amphitheaters von Sarmizegetusa gelegene Tempel der Nemesis wurde zwischen 1891—1893 von P. Király und G. Szinte freigelegt, jedoch nicht veröffentlicht, sondern nur in einer kurzen Note erwähnt. Auf Grund der Analyse älterer Photographien der bestehenden Grundrisse und besonders auf Grund der im Herbst 1977 unternommenen Probegrabungen gelang es uns die Bauphasen des Tempels festzulegen. Die ältesten Spuren stammen von einem Gebäude das bei der Errichtung des Amphitheaters und des eigentlichen Tempels in der ersten Hälfte des II. Jh. grösstenteils abgerissen wurde. Der Tempel bestand in seiner ersten Phase aus einer rechteckigen Umfassung in deren Inneren das Kultgebäude stand. In der folgenden Phase wird die Umfassung erweitert indem in der südöstlichen Ecke zwei Räume dazugebaut werden und ein dritter in der nord-östlichen Ecke. Die chronologische Beziehung zwischen den Phasen konnte nicht bestimmt werden. Eine Inschrift die in einer Ortschaft nahe Sarmizegetusa aufgefunden wurde, wohin sie wahrscheinlich im XVII. Jh. von Ulpia Traiana kam, liefert uns Informationen über die Erbauer des Tempels (CIL, III, 1547).

---

¹² *RepArb.*